

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
תצוה
אדר ראשון ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך ביאור המעשה באלישע בעל כנפיים, והתשובה לשואל בעניין מנהגנו להניח את קשר התפילין של-ראש מתחת לבית, ושאינן ראוי לשנות ו"להחמיר" שהקשר יהיה מעל הבית כמו הרצועות.

השלמה בעניין הספר פסקי תשובות ומנהגי ק"ק תימן יע"א.

תשובה לשואל מדוע שמים את הקיפולים של תפילין של ראש מעל המעברתא ולא מתחת היכן שהקשר מונח. סיכום שמונה נקודות למסקנא בעניין כריכת רצועות התפילין.

דברי מרן שליט"א בשבח הלימוד והמבחן על אגדתא דפסחא עם פירוש עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, ופנייה לאירגון המבחן לקראת חג הפסח הבעל"ט.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 483

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו

הרב איתי דהרי הי"ו,

ולעילוי נשמת אביו רבי יוסף בן צדוק ז"ל,

ולהצלחת אמו מרת יונה בת יעקב תחי',

וכן להצלחת נוות ביתו מרת רות רותם בת ראובן תחי',

וילדיהם יצחק ומרים שיחיו.

המקום ב"ה ירצה נדבתו ויברך מעשה ידיהם, מכל צרה ונזק

יצילם, וימלא כל משאלות לבם לטובה, אכ"ר.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו הנכבד והנעלה הרב אתי בן יוסף דהארי יצ"ו. ברוך ה' שהוא עושה חיל, ומתייצב כאן בשיעורים להקליטם ולפרסמם תמידין כסדרן.

ולעילוי נשמת אביו רבי יוסף בן צדוק ז"ל, ולהצלחת אמו מרת יונה בת יעקב תחי', וכן להצלחת נוות ביתו מרת רות רותם בת ראובן תחי', וילדיהם יצחק ומרים שיחיו.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתו ויברך מעשי ידי, מכל צרה ונזק יצילה, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה. כן ירבה וכן יפרוץ, להגדיל תורה ולעשות חיל, ולהפיץ תורה בעם ישראל, אכ"ר.

המשך ביאור המעשה באלישע בעל כנפיים, והתשובה לשואל בעניין מנהגו להניח את קשר התפילין של-ראש מתחת לבית, ושאינן ראוי לשנות ו"להחמיר" שהקשר יהיה מעל הבית כמו הרצועות.

נאמר בפסוק, כְּנָפֵי יוֹנָה נִחְפָּה בַּכֶּסֶף וְאֶבְרֹתֶיהָ בִּירְקָן חָרוֹץ [תהלים ס"ח, י"ד].

ברצוני להשלים כמה דברים, עליהם דיברנו והרחבנו בשיעור הקודם, ועתה ישנן כמה נקודות חדשות. בעז"ה נגיע כעת למסקנות, ונצא עם דברים ברורים בס"ד.

כתב המגן אברהם בהל' תפילין [סימן כ"ח סק"ד], נהגו לכרכן ככנפים, ע"ש כנפי יונה [מטה משה בשם ספר המוסר]. ואין להניח הרצועות על הבתים [גלי רזיא]. המגן אברהם אומר, שנהגו לכרכן ככנפיים. ומשמעות הדברים היא, שאין חילוק בין תפילין של יד לתפילין של ראש.

אומר המחצית השקל שם, נהגו כו' ע"ש כנפי יונה: ר"ל, על פי עובדא שהובא בשבת דף מ"ט ע"א, דאלישע בעל כנפיים מצד הסכנה, כשפגע בו סרדיוט אמר לו אלישע שאין לו תפילין אלא כנפי יונה, ונעשה נס ונדמה לו לגוי כאלו הם כנפי יונה. ומסיק הש"ס דמהאיי טעמא אמר כנפי יונה, משום שישאל נמשלו ליונה, והמצוות מגינות על ישראל כמו הכנפיים ליונה, וא"כ לא הוציא שקר גמור מפיו.

בעל מחצית השקל, מביא את הגמ' שלא כפי לשונה, ובדרך אגב הוא מחדש חידוש שאינו מפורש שם. נראה, כי למחצית השקל, זה לא היה נחשב חידוש. לכן הוא לא הדגיש זאת, רק אגב הילוכו. הוא אומר, כי לא שהתפילין בעצמם נהפכו ממש לכנפי יונה, אלא נדמה לו לגוי כאלו הם כנפי יונה. אמנם גם זה היה נס, אולם התפילין לא נהפכו ממש לכנפי יונה, אלא שהקב"ה היכה את עיני הגוי בסנוורים, והיו נראים לו התפילין כאילו הם כנפי יונה, וממילא כבר לא נותרו לו טענות ומענות.

אינני יודע, האם כל המפרשים למדו כמותו. לא מסתבר. אבל מצינו כמה אשר אמרו כן, בתקופה שאחריו.

הבית יעקב עמ"ס שבת שם [היבשר. דף י"ג] אומר זאת, אחר שהעתיק לשון הגמ' בזה"ל, ולמה קרו ליה אלישע בעל כנפיים? שפעם אחת גזרה המלכות גזירה שלא יניחו תפילין וכו', ופגע בו קסדור אחד ואמר מה זה בידך? אמר, כנפי יונה, ונמצאו כנפי יונה. אומר על כך הבית יעקב, פירוש, כי נעשה לו נס אשר נדמה בעיני הקסדור אשר כנפי יונה נושא החסיד הזה, ולא שנהיה כנפי יונה. ועיין במחצית השקל (הלכות תפילין סימן כ"ח סק"ד) שתהילה לאל כוונתי לדעתו. הוא ראה אח"כ את דברי המחצית השקל, ושמח שכיוון לדעתו.

גם בספר נחלת אשר [מרגליות דף נ"ו] כתב כן, אבל הוא לא אמר זאת אלא בתורת ספק. וז"ל, ואולי פירוש, כי נעשה לו הנס, כי נדמו בעיני הקסדור ככנפי יונה, ולא שנהיה כנפי יונה. ועיין במחצית השקל הלכות תפילין סימן כ"ח, ותהילה לאל כוונתי לדעתו הרחבה.

למחצית השקל ולהבית יעקב, הדבר היה פשוט, אולם לנחלת אשר היה זה ספק. יתר המפרשים שתקו, ולא גילו דעתם בעניין.

זהו היסוד, שאומר הרמב"ן בסוף פרשת בא, כי כל מעשינו ומקרינו, הכל הם נס נסתר. דהיינו, כולם בעצם הם נסים, אלא שהם נסתרים. הכל נראה כביכול בדרך טבעית, אבל הדבר אינו כן, אלא בהשגחה מאת ה'. לעומת זאת, הנסים הגלויים, כגון קריעת ים סוף וכדו', הם שינוי מדרך הטבע, ולכן אומרים י"י הוא האלהים, ולא ההיפך.

*

אבל יכול להיות, שבפירוש המחצית השקל וסיעתו, ישנה נקודה חזקה יותר. דהיינו, אם התהפכו התפילין לכנפיים ממש בדרך נס, כפי שמבינים בפשטות, ולאחר שהלך הקסדור חזרו התפילין לקדמותם, ישנה שאלה האם התפילין הללו כשרים?

שאלה מהקהל: מדוע שיהיו פסולות? כמו בשר הבהמה שירד לחכמים מן השמים...?

תשובת מרן שליט"א: כוונתך ל'הוא אטמאתא – דהיינו יריכיים – שירדה מהשמים' [עיי' סנהדרין דף נ"ט ע"ב], משם רואים שהם כשרים. כי פירוש הדבר, שלא יורד דבר טמא מן השמים, ולכן מותר לאכלו. אבל לא על כך אנו דנים. אנו מבררים, האם אפשר לקיים בהן "מצוה"? הדבר כבר אינו כ"כ פשוט.

בנושא הזה, ישנם הרבה פלפולים. עיקר הדבר, נפתח מיסודו של הגר"ח מברסק, ובעצם זה מתחיל מפירוש הרד"ק. בתוספתא שבתרגום יונתן, (גם הרד"ק הביאה, ואנו קוראים אותה בהפטרות וירא), מובא על השונמית, שנתרבה לה השמן עוד ועוד. כתוב שם, שהיא באה לשאול את אלישע, אם אית לי עישור מהאיי משחא, או לא? דהיינו, האם אני חייבת לתת מכך מעשר, או שלא. מובא שם בתוספתא, שענה לו אלישע, לית על משחך עישור, דמן נסא הוא. כלומר, על הנס, אין חובת מעשר.

והגם שיתכנו פירושים אחרים, מבינים מן התוספתא הזו בפשטות, שדיני התורה אינם

שאלה מהקהל: אולי אפשר לדייק כמותם, ממה שהגמ' קראה לו אלישע 'בעל כנפיים', משמע שהיו לו כנפיים ממש.

תשובת מרן שליט"א: אם תלך לפי הלשון עד כדי כך, תוכל לומר אפילו שהיו לו כנפיים ממש על כתפיו... ברם ברור שהגמ' קיצרה בלשונה, ולא נתכוונו אלא לקשר את סיפור הכנפיים אליו. לא שהוא היה בעל הכנפיים, וגם לתפילין לא נבראו כנפיים. הסיפור שנעשה בכנפי יונה, נתייחד לאלישע. קיצרו את תמצית העניין ואמרו, 'אלישע בעל כנפיים', וכך נקבע שמו בעם ישראל.

אותם מפרשים (המחצית השקל וסיעתו) מסבירים כך, משום דקודשא בריך הוא לא עביד נסא בכדי. דהיינו, למעט בנס עדיף. כיון שאין חייבים לומר שהתפילין עצמם ייהפכו לכנפי יונה, כי הרי זהו נס אדיר ונורא, לכן עדיף לומר כי הם רק נראו כך לקסדור. כלומר, כיון שאפשר לצמצם את הנס ולהסביר כך, הרי הדבר עדיף לנו, כיון שרצון הקב"ה הוא שהעולם יתנהל בדרך הטבע כידוע. בשביל שישתנה הטבע, צריכים להיות סיבות מיוחדות. אם לא מוכרח שיהיה נס, הקב"ה לא עושה נס.

הטבע, בגימטריא אלהים. כידוע, ישנו שם הוי"ה, וישנו שם אלהי"ם. ההנהגה הנסית של הקב"ה, היא בשם הוי"ה. הקב"ה ברא את הכל, ומי שיצר וברא והיווה את הכל, הוא זה שיכול גם לשנותו. אבל שם אלהים, הוא לפי הנהגת הטבע. לכן אומרים, י"י הוא האלהים, ולא האלהים הוא י"י, כמו שביאר רבינו בחיי בפרשת ואתחנן. ישנה בכך עמקות. אבל מה שאמרנו, הוא מה שטמון בזה בקיצור.

כאשר האדם רואה נסים ונפלאות, הוא מבין שגם הטבע הוא ביד ה'. אם רואים רק את הטבע, הרי זה נראה כאילו הטבע "עובד" מעצמו. אך מי שרואה נסים ונפלאות, זה מחזק את האמונה שלו, והוא מבין שהכל מאת ה'.

חלים על דבר שהגיע בדרך נס, ולכן השמן פטור ממעשר.

וממילא שואלים לגבי חנוכה, כיצד יצאו החשמונאים בנס פך השמן? איך הדליקו את הנרות בשמן זה, ויצאו בו ידי חובתן? הרי השמן נתרבה והגיע דרך נס, ואי אפשר לצאת בו יד"ח הדלקת המנורה במקדש?

מתרץ הגר"ח מברסק, שישנו הבדל. אצל השונמית, הנס היה מבחינת הכמות. ואילו אצל החשמונאים, הנס היה מבחינת האיכות. אלישע אמר לשונמית [מלכים ב פרק ד, ג], לְכִי שְׁאֲלִי לָךְ פְּלִים מִן הַחוּץ, מֵאֵת פֶּל שְׁבָנֶיךָ. השמן התרבה הרבה, אבל רק בכמותו. השונמית היתה צריכה להחזיר את חובותיה, ועל ידי ריבוי השמן שהיא מכרה וכו', הצליחה להחזיר את כל החובות. משא"כ אצל החשמונאים, לא היה הנס בריבוי הכמות, אלא באיכות. שהרי הבית יוסף כתב [ס'תר"ע] באחד מתירוציו, שהדליקו בכל לילה שמינית מן הכמות, ושמינית מועטה זו דלקה במשך כל הלילה ובכל זמן מצוותו. הרי שהנס היה באיכות, ולא בכמות. הנס היה, שניתן כח בשמן לדלוק ולבעור כל זמנו הראוי. לא נבראה כאן יצירה חדשה. וכיון שאין זאת יצירה חדשה על ידי הנס, הרי שהדבר מותר.

זהו תירוצו המפורסם של הגר"ח מברסק, וגם אני כתבתי על כך בס"ד בשו"ת עולת יצחק [ח"א סימן פ"א]. ברוך ה', זכינו שהספר יצא לאור בזמן האחרון במהדורא חדשה, ועתה הוא יותר בהישגיד. בכל התשובה שם, מובאים עניינים כיוצא באלו. גם מה שהזכרנו מקודם לגבי הירכיים, וכן על המעשה עם בתו של רבי חנינא בן דוסא, מי שאמר לשמן וידלוק, הוא יאמר לחומץ וידלוק [תענית דף כה ע"א]. כל הדברים הללו וזולתם נידונו שם, וכמובן שאפשר להמשיך להרחיב משם לגבי נושאים אחרים.

כתבנו שם בס"ד [באות א'] כך, שפעת שלומים יאתיו ממרומים. מאשר יקרת בעיני נכבדת, נפנית להשיב לכת"ר על מכתבו היקר, אף כי אינו נוגע להלכה אלא בעקיפין, ולא נצרכה אלא לפלפולא.

על מה שכתבתי בספר שמן למאור דף ק"ג בשם הגר"ח מברסק איך יצאו החשמונאים ידי חובת הדלקה במנורת בית המקדש, בשמן של נס, והרי כתב הרד"ק במלכים ב' סימן ד' גבי נס השמן דאלישע שהיה פטור מן המעשר, הרי דאין על זה חלות דיני התורה. ותירץ, דהנס אצל החשמונאים לא היה בכמות השמן כמו גבי אלישע, אלא באיכותו, שבכל לילה דלקה שמינית, ע"כ. ואתה רצית להביא ראיה לזה מהא דתענית כ"ה ע"ב בעובדא דר' חנינא בן דוסא, מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק. ואיך יצא בזה יד"ח הדלקת נר שבת. אלא שמע מינה כיון שלא היה אלא באיכות שפיר דמי עכת"ד. והיא ראיה נפלאה מאד, ראויין הדברים למי שאמרם.

ובאות ג' כתבנו כך, לעצם תירוצו של הגר"ח שהשמן היה באיכות, כתבת שהוא חידוש גדול ודבר זר וכו' ע"כ, לא ידעתי מה הזרות. וגוף הדבר שהניחו שמינית בנר בלילה הראשון, מבואר כבר בב"י ריש הל' חנוכה בתירוצו הראשון. אלא שלא מבואר אם נתרבה השמן בפועל או בכח איכות דליקתו, ומסתברא כהצד הראשון, משום שכן הוא גם לתירוץ השני והשלישי שנתמלא הכד מיד אחר ששפכו ממנו, או שבבוקר נמצא הנר מלא כבתחילה. יש שם עוד פלפולים, שקלא וטריא יעו"ש.

*

בעל שתילי זיתים [סימן כ"ח אות ה'], הביא את דברי המג"א בפשיטות, כיון שכך היה המנהג הנפוץ אצלנו. וז"ל, ונהגו לכרכן ככנפיים, ע"ש כנפי יונה, ואין להניח הרצועות על הבתים, כיון דאפשר להניחם על הצדדין. ולא יאחזו ברצועות ויגלגל התפילין.

שערי יצחק – השיעור השבועי

זאת שינה המחצית השקל משהו מלשון הש"ס. בגמ' כתוב, קסדור אחד. ואילו הוא כתב, סרדיוט. נראה, שבעל מחצית השקל חשב, שאין הבדל ביניהם. הרי שתיהן מלים בלשון יוונית, ומה הנפק"מ ביניהם. אלא שבכל זאת קשה, מדוע לשנות את לשון הגמ'?

נראה כי ישנו הבדל, בין סרדיוט לבין קסדור. בסוגייתנו, מוזכר 'קסדור'. ואילו במקום אחר בגמ' בשבת, מוזכר 'סרדיוט', זה דף ל"ב ע"א, אמרו על היוצא לרחוב, אדם יוצא לשוק, יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט. כיון שבשוק ישנם מריבות וחילוקי דעות, הגמ' מזהירה את היוצא לשוק, שיתבונן במעשיו.

וכן במקומות נוספים, כגון במס' סוכה [דף נ"ז ע"ב], תנו רבנן, מעשה במרים בת בִּלְגָה שהמירה דתה, והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים. כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח, ואמרה, לוקוס לוקוס, עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל, ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק. וכששמעו חכמים בדבר, קבעו את טבעתה, וסתמו את חלונה.

מובן, ש'קסדור' ו'סרדיוט', הם שני דברים. אולי הם דומים וקרובים במשמעותם, אבל הם לא אותו הדבר. כנראה המחצית השקל הבין, שהם אותו הדבר ממש, אבל הדבר אינו מסתבר. אם הינן שתי מלים שונות, בודאי צריך להיות חילוק מה ביניהם.

רש"י אומר בגמ' בשבת על הקסדור, שפירושו ממונה. ואילו הערוך [ע' קסדור, קייסטור] אומר, שזהו שליש. ובספר מוסף הערוך [שם] לרבי בנימין מוספא מובא, שזהו קייסטור, דהיינו חוקר ושופט של אנשים פושעים.

בכל אופן, המובן לעניינינו הוא, לגבי מלכות רומי דאז, שהם גזרו שמד שלא יניחו ישראל תפילין, ואותו הקסדור היה מהאחראים על כך.

לפני כן [סימן כ"ז], בעל שתילי זיתים כותב בזה, מנקודה אחרת. ישנו נדון בפוסקים, לגבי קשירת הרצועה בתפילין של יד, האם לקשור אותה מסביב לתיתורא, או שלא. רבים נוהגים לקשור את הרצועה מסביב לתיתורא, וישנם בכך עניינים, וכך גם אנחנו נוהגים, אבל לא כולם. ישנם הנוהגים שלא לעשות זאת. בפרט יש לנהוג כך, כאשר היו"ד שלתפילין אינה מחוברת בהידוק מספיק. אבל גם אם היו"ד אינה רפויה, ישנם עניינים חשובים לגבי מנהג זה.

הרמ"א שם [בסוף סעיף ח'] כותב, שלא לכוון את הרצועה מעל התיתורא, והשתילי זיתים שם דן בדבריו. הוא גם כתב לגבי השאלה, מה יותר קדוש, הרצועה או התיתורא? לכאורה, ברצועה אין קדושה. וזה לשונו שם, ולפי זה, כל שכן כשכורבן אחר חליצתו. דהיינו, אין לקשור את הרצועה מעל הבית, כיון שהוא קדוש יותר מן הרצועה.

מוסיף השתילי זיתים, ונראה לי, דכבוד הוא לבית אם יכרוך הרצועה מזה ומזה לו, שלא יתקלקלו חידודיו מן הכלי. ולא גרע ממטפחת על גבי ספר תורה. וגם הלבוש יודה לזה. השתילי זיתים אומר, שלא לכוון את הרצועות מעל התיתורא, אלא כפי המקובל, מימין ומשמאל. והטעם הוא, בכדי שלא יתקלקלו חידודי התיתורא. דהיינו, כבוד הבית הוא, לכוון את הרצועה מעל התיתורא, בכדי שישמור על החידודים, על הזויות של ריבוע התפילין, כפי שהמטפחת שומרת על הספר תורה. הרי אי אפשר לטעון ולומר, שאין להניח את המטפחת על הס"ת, כי כיון שהמטפחות נועדו לשמור על הספר, א"כ אין בכך כל חשש. אין סיבה למנוע זאת.

ישנה הערה קטנה, בלשון המחצית השקל שהבאנו. מלבד מה שעמדנו מקודם, לגבי איך שהוא הסביר את הנס, שהתפילין היו נראים לגוי ככנפי יונה, ולא שנתהפכו ממש, מלבד

לגבי סרדיוט, מפרש רש"י במס' שבת שם, להוליכו לפני השופט. אמנם לא הסביר את המלה בפרטות, אבל הערוך [ע' סרדיוט] אומר, שסרדיוטים היינו 'שרים הממונים לעשות דין'. ובמוסף הערוך כתוב, איש מלחמה.

חשבתי לעצמי, כי בודאי היהודים שבאותו הדור אמרו לעצמם, "אל תקרי סרדיוט, אלא שָׂר הדיוט". ולגבי הקסדור, אולי הם יאמרו, "אל תקרי קסדור, אלא קש הדור". דהיינו, אמנם הוא הדור, אבל כולו קש. כקש נדף, מאד נהדף. מלובש הוא בהידור, זאת רק חיצוניות, אין לכך משמעות אמיתית. אין מה להתייחס אליו, כיון שהכל הוא אך ורק בעוונותינו הרבים. עֲבָדִים מְשֻׁלָּו בָּנוּ [איכה ה', ח'].

יכול להיות, שאפילו אם נאמר שעל ידי הנס נתהפכו התפילין לכנפי יונה כביכול, ולא כפירוש של המחצית השקל, אין הפירוש שהם נהפכו כך ממש, אלא שעל ידי הנס הם ניטלו מידו של אלישע, ובמקומם הגיעו לידו כנפי יונה.

חוץ ממה שאפשר לחלק שהתפילין לא נוצרו לראשונה בעת, רק חזרו למצבם הקודם.

ביאור הדבר דלעיל יובן, בהקדים מה שידוע, כי הרבה פעמים קורים בצד הטומאה נסים ונפלאות, כגון על ידי כשפים ומעשי שדים. כיצד הדברים משתנים? הרי ברור, שהבריאה לא נשתנתה ממש. אלא שהשדים, בזכות כח טיסתם המהיר, הם יכולים להחליף דברים במהירות ממקום למקום, לוקחים משם ושמים פה, וכן הלאה, ועל ידי כך נראה כי כביכול יש להם כח לברוא דברים חדשים.

מסתבר לי, כי גם לגבי כח הקדושה, הדבר כן. דהיינו, הדברים מתחלפים ואינם משתנים לגמרי. ואף כי ברור, שהקב"ה יכול לעשות נסים ונפלאות, ולהפוך את הטבע בעצמו, אולם אם אין צורך בנס גדול כ"כ, כבר אמרנו

מקודם, דקודשא בריך הוא לא עבד נסא בכדי. אם אפילו השדים יכולים להחליף דברים במהירות ממקום למקום, קל וחומר המלאכים.

אם כן, המלאכים הם שהחליפו את התפילין בכנפי יונה. דהיינו, הודות לאחיזת העיניים, מרוב המהירות, הקסדור לא תפס שהיה כאן החלפה. המלאכים הביאו במהירות עצומה כנפי יונה תחת התפילין, ואח"כ החזירו לידיו את התפילין.

ממילא, למרות שפירוש הסוגיא הוא כפשטה, שהיו בידו כנפי יונה ממש, כבר לא קשה מה שהקשינו מקודם, שהתפילין הללו נעשו בדרך נס, כיון שהם היו אותם התפילין. לא נבראו כאן תפילין חדשות אחרות, בכדי שנבוא ונדון האם הם כשרות או שלא, אלא שאותם התפילין עצמם חזרו ממקום אחר שהניחום שם כאמור.

עיקר יסוד זה, כתוב ומפורסם בספרי הראשונים. גם הרמב"ן ורבינו בחיי [בפרשת וארא] כותבים אותו, אגב עניין החרטומים. שם הוקשה לרמב"ן ולרבינו בחיי, מדוע החרטומים הגיעו למכת כנים ולא יכולו? למה דם וצפרדעים, הם כן יכלו? מה נשתנתה מכת כנים, שאמרו בה [שמות ח', ט"ו] אֶצְפַּע אֱלֹהִים הִיא?

מתרץ על כך הרמב"ן, כדלעיל. בהתחלה הוא כותב, כי היתה סיבה מאת ה' שהם לא יכלו, כיון שנעשה שם שינוי מדרך הטבע. וז"ל, מה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים, סיבה מאת השם היתה להם, סיכל עצתם ברצונו, שהכל שלו והכל בידו.

והנראה בעיני עוד, כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור, יכלו לעשות כן, כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב "ויהיו הצפרדעים", רק ותעל הצפרדע, שנאספו ועלו. רק מכת

מתחת המעברתא, מתחת התפילין של ראש. אולם אמרנו, כי אין לשנות את המנהג. ואדרבה, החומרא היא דוקא להניח את הקשר מתחת, כיון שהבית כולל המעברתא קדושים יותר מאשר הקשר.

כיון שנכנסנו לנושא דלעיל, הקשור מתחילה למעשה אלישע בעל כנפיים, נביא מה שכתב בספר בניהו עמ"ס שבת [דף ק"ל].

וזה לשון הגרי"ח, רץ מלפניו ורץ אחריו. אלישע ברח, והקסדור רץ אחריו. קשה, למה רץ מלפניו מעיקרא, כיון שהיה בטוח שיעשה לו הקב"ה נס ויתהפכו לכנפי יונה, היה לו לעמוד במקומו ויאחזם בידו, וכשהיה קרב אצלו יאמר לו אלו כנפי יונה. וכי היתכן שיחשוב שירוצו ולא ישיגו הקסדור?

ונ"ל בס"ד שאם לא היה רץ, אלא היה פושט התפילין ואוחז בידו, היה חושב הקסדור שעשה ע"י כישוף ואחיזת עיניים, ונהפכו לכנפי יונה, מאחר כי הקסדור ראה מרחוק שלובש תפילין בראשו ולכך רץ אחריו. על כן רצה להראות לקסדור שנהפכו לכנפי יונה, בדרך נס מן השמים, ולא ע"י כישוף, לכך בתחילה רץ אלישע להציל עצמו הצלה טבעית, ועתה יסבור הקסדור שאם היה יודע להפוך התפילין לכנפי יונה על ידי כישוף, למה רץ. אלא ודאי הוא אינו יודע לעשות כישוף, ולכך רץ להציל עצמו. ואחר שהקסדור הגיע אצלו, אז מן השמים עשו נס להצילו, שנהפך התפילין לכנפי יונה.

הגרי"ח סובר, שאלישע בעל כנפיים היה בטוח שהקב"ה יעשה לו נס. ולכן הוא תמה, מדוע אלישע ברח?

ברם, הדבר אינו כ"כ פשוט. כי לכאורה, הרי אסור לסמוך על הנס? ומה גם שמפורש בחידושי הריטב"א שם להיפך, וז"ל, ולא למימרא שאמר כן כסומך על הנס, שכל

הכנים היתה יצירה, ואין טבע העפר להיות כנים, על כן אמר והיה לכנים. ואמר להוציא את הכנים וחי י"ד, כענין תוצא הארץ נפש חיה וגו' ויהי כן [בראשית א' כ"ד]. ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך ויתעלה.

דהיינו, מה שהחרטומים הצליחו לעשות דם וצפרדע בלטיהם, אין זאת אלא כיון שאינם יצירה חדשה. אבל להפוך את העפר לכנים, זאת ממש יצירה חדשה, והדבר אינו בכוחותם. המכשפים והחרטומים, לא יכולים לעשות נסים ונפלאות ולשנות את הטבע, אלא רק לאסוף במהירות דברים ממקומות אחרים, ולהביא לכאן, עד שנראה כביכול זאת בריאה חדשה. לכן, ליצור ממש כנים מן העפר, הדבר אינו אפשרי מצד. לכן אמר הפסוק, 'להוציא את הכנים'. כי אין בכח אדם לעשות זאת, זולתי הבורא יתברך. זהו פלא עצום, שאין בכח החרטומים לעשות. כוחם הוא רק לאחוז את העיניים. לעיני הבריות נראה, כביכול הדברים נשתנו, אולם זה לא היה שינוי מהותי. החרטומים לא יכולים לשנות או לשלוט על הטבע. חז"ל אמרו במסכת סנהדרין [ס"ז ע"ב], למה נקרא שמן כשפים? שמכחישין פימליא של מעלה. נראים "כאילו" מכחישים מעשי הבורא.

מסיים הרמב"ן ואומר, ואמר ויעשו כן, ולא יכולו, כי השביעו השדים לעשות מאמרם, ואין בהם כח. החרטומים השביעו את השדים, אבל זה לא עזר. אלו דברי הרמב"ן, בפרשת וארא.

ואני מוסיף, בנוגע לעניינינו במעשה של אלישע, כי אם בכשפים כך, על אחת כמה וכמה לגבי המלאכים. אין צורך לעשות נס גמור כ"כ, שישתנה הטבע לגמרי.

*

נכנסנו לכל הנושא הזה, בגלל עניין רצועות התפילין, כיון שנתעוררו לשאלה הכללית, אולי כדאי "להחמיר", ולא לשים את הקשר

הסומך על הנס אין עושים לו נס. אלא הכי קאמר, כי הוא קורא מצוה זו כנפי יונה, מפני שהמצוות הן כנפיהן של כנסת ישראל שנמשלה ליונה, דמה יונה כנפיה מגינות עליה, פירשו הגאונים ז"ל כי היונה יש לה טבע שאם בא עליה עוף גדול באויר הרקיע, היא נלחמת בכנף אחד ונסמכת על הכנף השני, כך ישראל מצוות מגינים עליהם.

הריטב"א אומר, כי אלישע נתכוון לקרוא לתפילין בשם 'כנפי יונה' מצד עצמם, לא שהוא סמך על הנס, אלא שזכה ונעשה לו נס שהתפילין נעשו ככנפי יונה. הוא לא יכול "לחייב" כביכול את הקב"ה, לעשות לו נס. חס ושלום להבטיח לעצמו, כי כיון שהוא קורא להם כנפי יונה, הם ישתנו ויתהפכו במציאות.

ישנו דבר נוסף, שהבניהו נגע בו, וכן הגר"א, אבל לא זכיתי להבינם. אשמח מאד אם מישהו יסביר לי זאת, כי אינני מבין בכלל את שאלת הגר"א והבניהו, מדוע אלישע רץ, הרי ודאי שהקסדור יתפוס אותו. השאלה פשוטה מאד.

בספר חידושי הלכות [עמ"ס שבת, דף נ"ו ד"ה תפילין] להגר"א, האריך בכל העניין הזה. הוא דן על עיקר העניין, האם צריכים למסור נפש על מצוות תפילין? הרי ישנו הבדל כללי, בין מצוות עשה, לבין מצוות לא תעשה. לגבי מצוות לא תעשה, אין חובה למסור נפש, לבד מג' העבירות החמורות. ובשעת גזירת השמד, מוסרים את הנפש אפילו על 'ערקתא דמסאנא'. משא"כ לגבי מצוות עשה, וכדלקמן.

כתבו שם כך בשם הגר"א, רבינו הגאון ז"ל הכ"מ אמר שאדרבה, מאלישע מוכח גודל מסירות נפש עליה, דזה ידוע מהגמרא דאכל מצוות לא תעשה לא שייך למסור עצמו, רק על שלש עבירות, גילוי עריות שפיכות דמים ועבודה זרה, דמחויב למסור עצמו עליה. אבל הרשות נתונה לכל אדם למסור נפשו על כל

מצוות ל"ת, ויש לו מצוה גדולה. אמנם במצות עשה אין שייך כלל מסירת נפש, כגון שרוצים למנעו מאכילת מצה או מללבוש ציצית, אין שייך לומר שימסור נפשו עליה.

דהיינו, אם יהודי רוצה לקיים מצוות עשה, והגוי אינו נותן לו לקיימה, אין לו על מה למסור את הנפש, כיון שרק מונעים אותו מקיום המצוה. אולם לגבי מצוות לא תעשה, אם היהודי צריך לעשות איזו פעולה אסורה שאומרים לו לעשות, הוא מוסר על כך את הנפש ואינו עובר. הוא חייב להימנע. אבל אם הגוי יעשה את הפעולה באמצעות הגוף שלו, והוא בעצמו לא עוזר להם בכלום, אזי זה לא נחשב שהוא עשה. כגון, אם אדם שרוצה להניח תפילין, ולא נותנים לו לעשות זאת, או שהוא רוצה לאכול מצה ולא נותנים לו, וכן ציצית ושאר מצוות עשה, אין לו מה לעשות. אנשים גברתנים תופסים אותו, ומכריחים אותו לעשות כרצונם. אין צריך למסור נפש על כך.

את היסוד הזה, כתב הרמב"ן, וכן הריטב"א הביא זאת בחידושיו למס' שבת שם, וזה לשונו, מורינו הרב ז"ל היה אומר בשם רבינו הגדול ז"ל, שלא אמרו ייהרג ואל יעבור אלא על ביטול מצוות לא תעשה, שהרי יש בידו ליהרג ולא יעשה, אבל על מצוות עשה שאומרים לו שב ואל תעשה, לא ייהרג על זה, שהרי הדבר בידו לכופף אותו שלא יעשה, והוא ליה באותה שעה כמו שאמרו [סנהדרין ע"ד ב'], אסתר קרקע עולם היתה. ודניאל שמסר עצמו על התפילה, לפני משורת הדין היה עושה, לפי שהיה הדור פרוץ ופרצו לעבור בשאר מצוות לא תעשה, וטעם נכון הוא זה.

הבאנו זאת, כחזוק לדברי הגר"א. אבל מה שאינו מובן לי כעת, זהו ההמשך שכתבו שם בשם הגר"א, וצריך להבין, מדוע רץ אלישע, כי בוודאי היה יודע שהקסדור ישיגנו? המפליא הוא, שגם הבניהו שואל באותו הסגנון.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ברח, הרי בכל מקרה הקסדור יתפסנו. מנין להם זאת? הרי יתכן, שאלישע יצליח להינצל? הפשט הפשוט, צריך עיון.

שאלה מהקהל: אולי הוקשה להגר"א והבניהו, לאיזה צורך הביאה הגמ' שאלישע רץ עד שנתפס על ידי הקסדור? למאי נפקא מינה?

תשובת מרן שליט"א: אתה מקשה, מדוע הגמ' מביאה זאת, ומבין כי מכח זאת הם בנו את היסוד האמור. אבל לא משמע מלשונם, שזאת היא הסיבה. ולגבי עצם מה שאינך מבין, מדוע הגמ' מביאה זאת, חושבני כי ההיפך הוא הנכון. דהיינו, הגמרא באה להשמיע לנו, שהאדם לא צריך להיכנע לפני הגוי, אלא להשתדל להציל את עצמו, אולי יזכה, ומי יודע מתי ואם יתפסו אותו. לכל הפחות הוא יכול לשמות, שנכון לעכשיו עוד לא תפסוהו. וכי הוא צריך להיות כבשה, אשר לפני גוזיזה נאלמה?

אולי אפשר לומר עוד, שזכות המצוה שעשה תגין עליו. והרי אמרו חז"ל [שבת דף ק"ל ע"א], כל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת גזירת המלכות, כגון תפילין, עדיין היא מרופה בידם. אנחנו איננו מניחים תפילין כל היום, כיון שבזמן הגזירות לא מסרו נפש על הנחת התפילין במשך כל היום. אלישע לבדו, הוא שמסר נפשו על מצות תפילין. ישנם בכך עוד פלפולים, וחילוקי דעות וכו', ואכמ"ל.

שאלה מהקהל: אולי היו שם כמה קסדורים שהיו יכולים לתפסו בוודאות?

תשובת מרן שליט"א: אתה מניח הנחה, ועל פיה אתה מקשה...? מי אמר שהיו שם כמה קסדורים? אולי היה רק קסדור אחד? בגמ' לא כתוב שהיו עוד. אם הגר"א והבניהו ראו זאת ברוח קדשם, אינני יכול לומר כלום. אולם לפי המלים שלהם, לא נראה שהם אמרו זאת ברוח הקודש. הם אומרים כך בפשיטות, לפי המלים הכתובות בגמ', שבודאי היו יכולים לתפוס את אלישע.

אבל, אינני מבין זאת כלל. כי לכאורה, מנין היה ברור להם כ"כ, שאלישע ידע שהקסדור ישיגנו?

עכ"פ הגר"א מתרץ על שאלתו, אלא על כרחך דבזה הראה גודל מסירותו, שרץ בכל כוחו כדי שיהי התפילין עליו כל מה שיוכל, ואפי' שעה אחת, ולא רצה לבטל.

הגר"א אומר, שאלישע רץ, כיון שהוא רצה להרוויח להיות מעוטר בתפילין לכל הפחות עוד חצי שעה, ואפילו עוד חמש דקות, עד שיתפסנו הקסדור וישיגנו.

שוב הוקשה להגר"א, א"כ מדוע הורידם אלישע כשתפסו הקסדור? וז"ל, וכשהגיע אליו הקסדור היה ירא שאם לא יטלנו בידו יטלם הקסדור ממנו וישארו התפילין בידי גוי, לכן הקדים עצמו וחטפן מראשו ואחזן בידו וישאל מה זה, יאמר כנפי יונה ולא תפילין, מפני דכשאינ עושה מצוה, אז לא שייך מסירת נפש שיאמר לו שהן תפילין וימסור עצמו למיתה, רק כשהמצוה עליה אז שייך מסירת נפש, ודוקא במילה ודוק. ודפח"ח ושפתים ישק, יעוש"ב.

אבל כפי שאמרנו, עיקר הדבר אינו מובן לי כלל ועיקר. מהו הנדון בכלל? הוקשה להגר"א והגר"ח, מדוע אלישע רץ? אבל לכאורה, הדבר פשוט מאד. אלישע חשב, שישנו סיכוי שהוא יצליח לברוח ולהינצל. והגם שהקסדור יכול להשיגו, אבל בכל זאת, אלישע חשב כי הוא יכול להיעלם לו באיזו סימטא צדדית, ימצא איזה מקום מסתור, והקסדור לא יבין להיכן אלישע נעלם לו. ואפשר גם לומר, שאלישע ברח, כיון שהוא אמר לעצמו, כי יתכן ועל ידי מרוצת הקסדור, הוא יכשל וימעד באיזו אבן נגף. אולי יקרה משהו.

לא מובן לי בכלל, על סמך מה הם אמרו כל מיני פירושים, מכח קושיתם, למה אלישע הוא

שאלה מהקהל: אולי אלישע היה אז גדול מפורסם בדורו, וכשראה שזיהה אותו הקסדור, הבין ממילא שלא יניחו לו ויחפשו אותו עד שימצאוהו?

תשובת מרן שליט"א: אבל הוא יכול להימלט לעיר אחרת, או לרדת למחתרת. כפי שנאמר, **חָבִי כְּמַעֲטָה עַד יַעֲבֹר זָעַם** וישעיהו כ"ו, כ"ז. גם את זאת הגמ' לא אמרה. אלישע לבדו, הוא שמסר נפשו. אבל שאר ישראל, הורידו את התפילין, ולא הניחום אלא בשעת התפילה. הם לא הניחום, ויצאו איתם לבחון. לא נזכר עליו תואר רבי, ר' אלישע, כנראה עכ"פ שהוא לא נסמך. בסדר הדורות חלק ב' כתוב שנראה כי היה בזמן התנאים. קשה לדעת, כי הוא לא מוזכר במקומות נוספים.

*

יש לנו חידוש גדול, שכותב מה"ר יצחק ונה (מהרי"ו) זצ"ל. לא רק חידוש אחד, אלא כמה חידושים, והם ממש מאירים עיניים.

מצאתי זאת בכתב יד, הדבר אינו נמצא בחידושי הרגילים על התכלאל, אלא בכת"י "מהדורא בתרא". כנראה שכך. הדבר אינו כ"כ ברור, כי יש לפירושו כמה מהדורות, ולפעמים חכמים אחרים הוסיפו עליו דברים. לכן אני רק מכנה זאת בשם 'מהדורא בתרא', כיון שזה עכ"פ לא נמצא בנוסחאות הרגילות. או שזה ממנו, או מחכם אחר, ובכל אופן זה מתייחס אליו, קשור לספר שלו.

כותב מהרי"ו כך, כשהוא חולץ תפילין, כורכן כנגד כנפי יונה. ויש אומרים על שם הנס שנעשה בהן לאלישע בעל כנפים, כשאמר לו מה זה בידך, אמר לו כנפי יונה. וזה בתפילין של ראש, אבל בתפילין של יד כורכין אותו כמין יו"ד, שהוא תשלום שדי. ויש אומרים כי שניהם צריכים כריכה כמו כנפי יונה. ועוד אמרו כי של ראש כורכין אותה כמין כנפי יונה, ושל יד כמין ביצה, והכל כפי המנהג.

הדברים הכתובים כאן, צריכים ביאור ובירור. ובעצם, כתובים כאן שלושה או ארבעה חידושים, וכפי שנפרטם בס"ד.

החידוש הגדול ביותר הוא, מה שכתב בסוף דבריו, שכורכים אותו כמין ביצה. החידוש הזה, אינו נמצא כתוב בשום ספר בעולם. ובעצם צריך לבאר, מה ההבדל בין ביצה לבין כנפי יונה? ומהיכן בכלל באה דעה זו, שכורכים כמין ביצה? בעז"ה נסביר זאת עוד מעט, ותיווכחו לראות שהדבר ממש מאיר עיניים.

החידוש השני שהוא מביא באמצע דבריו, שישנם האומרים לכרוך את התפילין כמין יו"ד.

והחידוש השלישי, (אותו נתחיל לבאר כעת בס"ד, מהרישא לסיפא), הוא מה שהביא בהתחלת דבריו, שני טעמים מדוע לכרוך ככנפי יונה. האחד, כפשוטו, לעשות הכריכות ככנפי יונה. וגם הביא עוד, שיש אומרים שהוא ע"ש הנס שנעשה לאלישע בעל כנפיים.

לפי הפשטות, וכן מובא בכל הספרים [כגון המטה משה שהובא בשיעור הקודם] שהביאו את המעשה הזה, כי לאחר המעשה שאירע עם אלישע, התחילו לנהוג לעשות את הכריכות כמין כנפי יונה, זכר לנס. אבל מהרי"ו העלה זאת, כשני טעמים. טעם אחד, הוא חילק לשניים. והדבר אומר 'דרשני'.

התבוננתי בדבר, וראיתי בס"ד כי בעצם כתוב כאן דבר נפלא. מהרי"ו אומר בטעם הראשון, כי יש לכרוך את התפילין כמין כנפי יונה, לא בגלל אלישע. נפקא מינה בין הטעמים, בזמן שלפני אלישע. לפי מה שנראה מבעל מטה משה, כריכת הרצועות כמין כנפיים היא זכר לנס, ופירוש הדבר הוא שהתחילו לכרוך כך רק לאחר מעשה אלישע. דהיינו, מאז זמנו והלאה עושים כך, זכר לנס שקרה עמו. אבל לפי מהרי"ו בטעמו הראשון, משמע כי מאז ומתמיד נהגו ישראל כך, ולא רק לאחר מעשה אלישע.

שערי יצחק – השיעור השבועי

זהו החידוש הראשון של מהרי"ו, והוא ממש הפלא ופלא. הוא הפך את סדר הדברים. מהרי"ו אומר, שכריכת הרצעות בצורת כנפיים, אינה זכר לנס, אלא זהו דבר הידוע ומפורסם מאז ומקדם בעם ישראל. והגם שאפשר גם לפי פירוש זה לומר, שדמיון רצעות התפילין לכנפי יונה לא היה מפורסם כ"כ, ועל ידי מעשה אלישע הוא התפרסם יותר, אבל עיקר הדבר אינו ע"ש הנס, אלא דבר שהיה מקודם, ורק בזכות הנס הוא התפרסם יותר. משא"כ לפי הדעה השנייה, כריכת הרצעות ככנפי יונה, היא אך ורק ע"ש הנס. מאז התעוררנו לעצם הרעיון. כנראה שלפני כן, כל אחד כרך בצורה אחרת כרצונו. לפני אלישע, לא היה מקובל לעשות את הכריכות דוקא ככנפי יונה.

שאלה מהקהל: אם כן מדוע אומר מהרי"ו, כי דוקא בשל ראש יכרכו כמין כנפי יונה?

תשובת מרן שליט"א: כי את תפילין של יד – אומר מהרי"ו – לכרוך כמין יו"ד. הוא מחלק ביניהם. את של ראש, לכרוך כמין כנפי יונה. ואת של יד, לכרוך כמין יו"ד, בכדי להשלים שם שד"י.

גם לפי הטעם הראשון, מספיק לכרוך רק את התפילין של ראש כמין כנפי יונה, ואת של יד יכרכו כמין יו"ד. כפי האמור ודברים ו', ח"ו, וקְשָׁרְתָם לְאוֹת עַל יָדָךְ, וְהָיוּ לְטָטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. בשל יד כורכים כמין יו"ד, לתשלום שם שד"י (ולא נרחיב בנושא הזה של תשלום שם שד"י כעת, הסברתי בס"ד בנפלאות מתורתך פ' ואתחנן), ובשל ראש כמין כנפי יונה.

לגבי החידוש השני שהוא אומר, לכרוך את רצעות התפילין של יד כמין יו"ד, חושבני כי הכוונה היא לכרוך על צד ימין של תפילין כמה פעמים, ואח"כ לכרוך שוב כמה פעמים מקדימה, לכיוון ארכה של רצועה הקודמת, אז צורת הכריכה נראה כמין יו"ד.

כלומר, לא אלישע הוא שחידש את הרעיון הזה, שהתפילין הם ככנפי יונה, ומאז התחילו לכרוך כך, אלא הרעיון הזה המובא בגמ', מה היונה כנפיה מגינות עליה, אף ישראל המצוות מגינות עליהן, הוא טעם הידוע מאז ומקדם. בכל הדורות נהגו כך, ואולי אפילו מאז שקיבלנו את המצוה הזאת. אמנם זה לא הלכה גמורה, אבל רצוי וראוי לנהוג כך.

מפני מה, פירש מהרי"ו כך?

בכדי להבין זאת, נקדים ונאמר כי מהרי"ו אכן ידע את מה שישנם שפירשו, שבעיקבות אותו הנס קיבלו עליהם ישראל לכרוך התפילין ככנפי יונה, שהרי הוא בעצמו הביא את פירושם אחרי כן, אבל למהרי"ו בעצמו לא היה נוח עם הפירוש הזה, או לאותו חכם שהביא מהרי"ו את דעתו בזה בראשונה. כי לא הסתבר בעיניו, שבגלל אותו הנס שקרה לאלישע, התחילו כלל ישראל לנהוג כן. והסיבה היא, שהרי הנס לא נעשה לכלל ישראל, או עכ"פ לחלק חשוב מכלל ישראל, אלא רק לאלישע. א"כ כיצד אפשר להבין, שבעיקבות נס שקרה לאדם פרטי, נצטרך לעשות זכר לכך בתפילין במשך כל הדורות? לא היה נראה לבעלי הפירוש הראשון, שזאת סיבה מספקת. לכן הם פירשו ואמרו, שהסיבה האמתית היא, שהתפילין מצד עצמם הם ככנפי יונה. וכאשר אמר אלישע לקסדור, כנפי יונה, היה מונח בדבריו יסוד, אשר היה ידוע מאז ומקדם.

גם בלשון הגמ' (בנוסחאות שלנו) הדבר מדויק, שהרי הגמ' אומרת שם, ומאי שנא כנפי יונה משאר עופות, משום דאִמְתִּילָא כנסת ישראל ליונה. אמנם ישנה גירסא אחרת, המובאת בחי' הריטב"א ובעוד ראשונים, מאי שנא כנפי יונה שאמר להם. משמע לפי גירסא זו, שזה מה שנתחדש לנו עתה. אבל לפי מהרי"ו, העיקר הוא כפי שכתוב בנוסחאות הגמ' שלנו, שהיה כאן שאלה כללית על המצוות, מדוע הם ככנפי יונה דוקא, ולא עוף אחר.

המעברתא יש ריוח יותר לרצועות להימשך הלאה, ונוצר ממילא צורת כד.

תפילין של יד

תפילין של ראש

שאלה מהקהל: אם אנו רוצים לעשות ככנפי יונה, נכרוך את חצי הרצועה מצד ימין, ואחריה את חצי הרצועה מצד שמאל?

תשובת מרן שליט"א: אבל זאת עבודה מיותרת. כי אפילו אם נתפוס את קצה הרצועה בסוף, עדיף יותר כפי שאמרנו. גם מה שאתה אומר, יכול להיות, אבל זה לא ביצה אלא כנפי יונה. כנראה כל החילוקים הדקים הללו, תלויים בשורש הזה, מה אנו רוצים לעשות, ביצה או כנפי יונה.

שאלה מהקהל: אולי אפשר לעשות כמו השואל הנ"ל, רק שבסוף נחבר את הרצועות יחדיו, שייראו ככנפי יונה?

תשובת מרן שליט"א: זה גם נכון. כנראה שבפרטים האלו יעשה כל אחד כפי שנוח ומסתדר לו.

בזכות הביצה הנ"ל, אנו מבינים אל נכון מה הכוונה לכרוך כמין כנפי יונה.

מהרי"ו אומר, כי יש לכרוך את התפילין של ראש בצורת כנפיים, ואת התפילין של יד כמין יו"ד, וישנם האומרים לעשות את שניהם כמין כנפי יונה. והדעה השלישית אומרת, לכרוך כנפי יונה בשל ראש, ואילו בשל יד לעשות כמין ביצה...

בודאי לא מובן לכם כעת, מדוע לכרוך כמין ביצה? אבל ברמז נאמר, כי אם ישנה כאן יונה, כנפי יונה, כנראה שיש לה גם ביצה... היונה הטילה ביצה. בעז"ה בהמשך נסביר זאת יותר עמוק.

מהי הכוונה, לכרוך את הרצועה כמין ביצה? אנו ראינו, וכך ידוע ומקובל עד היום, לכרוך את הרצועות ככנפי יונה לסירוגין. צד ימין של רצועה, וצד שמאל של רצועה, שניהם אחוזים בקצוות זה בתוך זה, מחוברים אחד מעל השני. אבל יכול להיות, שזהו מחוסר דיוק. כי צורה זו ממש, היא כפי שנראית ביצה, ולא ככנפי יונה. הרי כנפי היונה מלפנים, הן פתוחות. ואילו הרצועות כאן, מחוברות יחדיו או קרובות זו לזו מכאן ומכאן. בהכרח אם כן, שצורת כריכה זו היא כמין ביצה. כי כריכה ככנפי יונה היינו, שהרצועות מלפנים אינן עולות האחת מעל חברתה, אלא האחת מימין והאחת משמאל. צורה זו אכן נראית ככנפי יונה. כנפי היונה פתוחות מלמעלה, ומצד הרגליים והזנב הן סגורות.

לכן מזה הבנתי בס"ד, כי כאשר מהרי"ו אומר לכרוך ככנפי יונה, כוונתו לומר שלא לחבר את הרצועות מלמעלה האחת מעל חברתה, או אפילו על ידה בסמיכות, אלא להניח ריוח ביניהם, שייראו ככנפי יונה. כי כנפי היונה מתחברות (או כמעט מתחברות) זו לזו רק מאחורה, מצד הזנב, ואילו מקדימה הן מפורדות. אבל כריכת הרצועות זו על זו משני הצדדים, אינו ככנפי יונה, אלא כצורת ביצה. ולא ביצה סתם, אלא ביצה כשרה, שהרי נראים משני הצדדים כד וחד. כיון שמצד

ביצים, אלין מארי מקרא. וכגזנא דנפל ההוא
ניפול דאיהו בר נפלי. כידוע, המשיח נקרא בר
נפלי, כמבואר בפ' חלק במס' סנהדרין, ע"ש
סוכת דוד הנופלת. נפילת ביצה דאיהו אתרוג
שיעורא בכביצה. ובגינה איתאמר [עמוס ט י"א],
פיוס ההוא אקים את ספת דוד הנפלת. א"כ
מפורש, שהשכינה מכונה ביצה.

ולענייננו, הדברים מתקשרים הפלא ופלא,
ומשלימים את כל הרעיון. דהיינו, כפי
שהמצוות מגינות על עם ישראל, כך השכינה
מגינה עלינו בגלות. השכינה מכונה 'ביצה',
והיא גם מגינה עלינו בגלות.

ומדוע השכינה נרמזת בביצה? כיון שהביצה
נקראת כך, מלשון בצבון. מן הביצה מבצבץ
אפרוח, אוכל ושותה וכו', ומבצבץ. גם השכינה
שהיא מדת המלכות, היא פועלת פריה ורביה
בדרך משל.

ביאור הדבר עפ"י הסוד הוא, כי ידוע אצל
המקובלים, שישנו אור ישר וישנו אור חוזר.
ספירת המלכות, שהיא המדה העשירית, (וכפי
סימנם הידוע, כח"ב חג"ת נה"ס, 'מלכות' היא
האחרונה), מקבלת את השפע מכל המדות
העליונות, מלמעלה למטה, באור ישר. אבל
על ידי אור חוזר, מדת המלכות מחזירה את
האורות לכיוון מעלה. זהו הזמן, שהיא בבחינת
ביצה, כי היא ממשיכה את הפריה ורביה. כך
הבנתי מתוך דברי הרמ"ק בספרו פרדס רמונים
[שער ערכי הכינויים]. ובקיצור הכוונה היא,
שהמלכות נרמזה בביצה, כי עתה באור החוזר
מתפתחים ממנה "אפרוחים" ועולים האורות
בחזרה.

זהו הדבר הרמוז כאן. הרי השכינה נמצאת
אתנו בגלות, כפי שאומר הזוה"ק בהרבה
מקומות, שכינתא בגלותא. גם בפיט "אהבת
דוד" בסופו אומר המשורר, מגנת עלי בבית
שביה. ותבשר כי בא בחיר צדקי. אנו שבויים
בגלות, ביד אומות העולם, והשכינה שומרת
עלינו.

צריכים לומר להרב מאיר ליאור לוי שליט"א
מירושלם עיקר"ת, שזיכה את הרבים בספר
"אור ההלכה", בו ישנם ציורים מפורטים על
הרבה הלכות ומנהגים, כי יש לתקן את המובא
שם בין היתר לגבי צורת כריכת התפילין כמין
כנפי יונה.

מצולם שם [בחלק הציורים בדף 55 ובדף 60],
שרצועות התפילין עולות מכאן ומכאן זו ע"ג זו.
אבל רק כעת, עמדנו על החילוקים בעניין זה.
ולפי מה שאנו אומרים כעת, צורת כריכה זו
אינה ככנפי יונה, אלא דוקא כמין ביצה.

ספר אור ההלכה, האיר את העיניים להרבה
אנשים. לכן, דוקא שם חובה לדייק יותר. לכן
צריכים לצייר שם, כפי שמסתבר לנו עתה, כי
אם רוצים לנהוג כמאן דאמר כמין ביצה, עדיף
לנהוג באחד כך ובאחד כך. בשל יד יכרכו כמין
ביצה, ובשל ראש כמין כנפי יונה.

שאלה מהקהל: אם כן, נכרוך מקדימה
במחובר, ומאחורה נפרד, כך הם כנפי היונה,
ולא הפוך?

תשובת מרן שליט"א: אצל היונה מחוברות
הכנפיים מצד הזנב, ואילו בצד הצוואר הם אינם
מחוברים. [כוונת מרן שליט"א שהכנפיים
מתקרבות זו לזו בקצוות שלהן, ליד הרגליים
והזנב, ואילו מצד הצוואר, הן מופרדות זו מזו.
העורך]. הבית של-תפילין, הנקרא קציצה,
במרכז. ומשל הוא לגוף היונה. והכנפיים
מסביב.

עתה צריכים להבין, מהו העניין לכרוך כמין
ביצה?

הפירוש בזה, הוא הפלא ופלא. מבואר בזוהר
הקדוש בהרבה מקומות, וכן בתיקוני הזוהר,
שהשכינה הקדושה נקראת ביצה.

נקרא בפניכם מאמר אחד מהזוהר [רעיא
מהימנא, פרשת פינחס דף רט"ז ע"א], אלא הא
אוקמוה, אפרוחים, אלין מארי משנה. או

אם כן, בתפילין של ראש, כורכים כמין כנפי יונה, כיון שהמצוות מגינות על עם ישראל כמו היונה שכנפיה מגינות עליה. ובשל יד, כורכים כמין ביצה, כי גם היא מגינה על עם ישראל. אלו שני הרעיונות הנפלאים, הרמוזים בכריכת רצועות התפילין.

זאת אנו מחדשים בס"ד, בזכות מהרי"ו זצ"ל.

בח"י הריטב"א (החדשים) כתוב דברים דומים למה שכתב מהרי"ו, אולם לא מסתבר שמהרי"ו לקח את החידוש משם, כיון שרק לאחרונה הוציאו לאור את חידושי הריטב"א מכתב יד.

וזה לשונו [בחידושי למסכת שבת דף מ"ט ע"א], ועל זה נהגנו בשעת חליצת תפילין לכוון אותם בצורת כנפים ובלבד [בשל] ראש שנעשה בהם נס, ובשל יד אנו עושים בצורת יו"ד, כי הם תשלום שדי. ויש נוהגים לצייר בשתייהן כנפים ככנפי יונה, והכל לפי מה שנהגו. נראה שהן כמעט אותם המלים ממש, כפי שכתב מהרי"ו.

אלא שלמרות שהדברים ממש מקבילים זה לזה, לגבי החידוש השני של כריכה כמין יו"ד, שהוא נצרך לתשלום שם שדי, מהרי"ו הוסיף על כך עוד שני חידושים נוספים. האחד, שהוא חילק את הטעם לשניים, וכפי שהסברנו מקודם. ולמדנו מכך, כי אפשר לומר שעיקר הכריכה כמין כנפי יונה לא התחילה מזמן אלישע בעל כנפיים. ועוד הוסיף חידוש גדול, שישנם הכורכים כמין ביצה, ואותו הריטב"א לא הזכיר בכלל. ולפי מיעוט ידיעתי, חידוש זה אינו נמצא בשום ספר בעולם, ולא נודע לנו אלא רק בזכותו של מהרי"ו. כך הבננו את הציור האמתי והנכון של הכריכה ככנפי יונה. ברוך ה'.

*

עתה נחזור, לספר פסקי תשובות, אשר ממנו ובזכותו אחד המקורות וההתעוררויות לכל הנושא הזה, כיון שהוא מרחיב בכך.

וזה לשונו בסימן כ"ח [אות ד', דף רס"ג], יש לציין כי המנהג הפשוט להניח בכיס התפילין את ה'של יד' בצד שמאל ואת ה'של ראש' בצד ימין. וכבר הביא המשנ"ב בשם הב"ח שנכון ליזהר שלא לחלוץ תפילין של יד עד שיכרוך השל ראש ויניחם בתיק, כדי שלא ישכח להניח השל יד תחילה במקום שמניח תמיד השל ראש ויבוא לעבור על המצוה למחרת כשיוציאם.

הפסקי תשובות אומר, שהמנהג הפשוט הוא, להניח את התפילין בכיסן, באופן שהתפילין של יד מצד שמאל, והתפילין של ראש מצד ימין. לפי מה שמונח לי, וכך מובא בספרים, (וכמדומה לי שהמקור הוא משם בעל מנחת אלעזר ממונקאטש), אדם המכניס ידיו למקום שאינו רואה, בד"כ הוא יפגע בשל שמאל תחילה. וכיון שצריכים להניח של יד תחילה, שהרי אומרת הגמ' [מנחות דף ל"ו ע"א], 'זקשרתם לאות על ירך', והדר, 'זהו לטוטפת בין עיניך', מקפידים להניח את של ראש מצד ימין, ואת של יד מצד שמאל, ועי"כ לא יטעו ליטול את של ראש לפני של יד. אם אמנם אירע, שנטל את של ראש לפני של יד, צריך להניחם מידו, ולקחת שוב את של יד. כך ההלכה אומרת לגבי המצב הזה, ואין שייך כאן דין 'אין מעבירין על המצוות'. אבל לכתחילה, לא נכנסים לשאלה הזאת, וצריכים להניח את התפילין בכיסם כפי שביארנו.

וכל מה שאמרנו, הוא לפי המקובל. אבל מי שרואה בעצמו, שידו מושטת באופן טבעי מתחילה לצד ימין, בודאי שנכון לו להניח את התפילין של יד בצד ימין, כי עי"כ הוא יפגע בהם מתחילה באופן טבעי ובלי מחשבה מראש.

לבד, ואת השמאלי לבד. כי אם כורכים את הרצועות זו ע"ג זו, בפעם הראשונה נתחב קצה הרצועה הימנית מאליו, נתפס ברצועה השמאלית הנכרכת אנה ואנה, וכך לא נותר אלא לתחוב את קצה הרצועה השמאלית.

בהערה 30 מסביר הפסקי תשובות, מדוע נראה לו שהמנהג הנ"ל לכרוך את הרצועה של יד מסביב לצד השמאל בלבד הוא "נכון מאד". וז"ל, בזה מרויח ג"כ שאינו כורך הרצועה על הקשר יו"ד של יד שקדושתו חמורה יותר, וכמ"ש בשלחן הטהור סעי' ג', לקט הקמח סי' כ"ז סק"פ בשם ילקוט אברהם בשם ד"ח מצאנו זי"ע (וענין הכריכה כדמות כנפי יונה (דאיתא במג"א סק"ד בשם מטה משה) יוצאים י"ח בתפילין ש"ר (שהעובדא דנהפך לכנפי יונה היה בשל ראש), אמנם באות חיים ושלום סק"א שגם בתש"י כורך הרצועה מב' צדדים ככנפי יונה, וצ"ע), אלא שאם חושש שיפרד קשר היו"ד מהבית (שלכמה מן השיטות יש להקפיד בזה גם כשמונחים בכיסם וכדלעיל סי' כ"ז אות ו') רשאי לסבב פעם אחת הרצועה על הקשר כדי לחזק ההידוק לבית, שלחן הטהור שם. אלו דברי הפסקי תשובות.

לגבי מה שהוא תמה, אמנם באות חיים ושלום סק"א כתוב שגם בתש"י כורך הרצועה מב' צדדים ככנפי יונה, וצ"ע. בעל פסקי תשובות מתפלא על הרב 'אות חיים ושלום', מדוע הוא אומר שגם בתפילין של יד יש לכרוך ככנפי יונה? אבל אנו הסברנו, כי יש לכך מקורות נכבדים, שהרי הריטב"א וגם מהרי"ו מביאים זאת. גם סתימת הגמ' כך.

ולא זו בלבד, אלא אפילו בעל מטה משה, שהוא המקור הראשון למנהג הזה, כתב במפורש, שהמעשה עם אלישע בעל כנפיים, היה גם בשליד וגם בשלדראש. זאת עפ"י גירסא אחרת שהיתה לו, ולא כפי שכתוב בגמ' שלפנינו. לפי הגמ' דידן, בפרט עפ"י המובא בשבת דף ק"ל, נראה שעיקר המעשה היה

בעל פסקי תשובות מוסיף ואומר, ונכון מאד מנהג המדקדקים אשר כריכת הרצועות של יד ושל ראש נעשה באופן שונה, דהיינו שבשל יד כורך כל הרצועה בצד אחד, ובשל ראש כורך רצועת ימין בצד ימין ורצועת שמאל בשמאל, ובזה מיד שמכניס ידו בכיס פוגע בכריכת רצועות של יד הבולטת.

הוא אומר משהו חדש. לדבריו, ראוי לכרוך את הרצועות של יד, כולם בבת אחת על צדו האחד של התפילין, כי עי"כ יבלטו התפילין של יד החוצה יותר, וממילא הוא יפגע בהם תחילה.

אמנם הכיוון הזה, נראה לי קצת מוזר, ובכל אופן אנו לא חוששים לזה. גם בשל יד וגם בשל ראש, אנו כורכים את הרצועות על שני הצדדים. את של ראש אנו כורכים מימין ומשמאל לסירוגין בבת אחת, הן את הרצועה הימנית, והן את הרצועה השמאלית, ואח"כ תוחבים את קצה הרצועה בתוך כריכת שאר הרצועות, בכדי שלא ייפתחו וייפרדו הרצועות לצדדים. על ידי שכורכים את שתי הרצועות, הימנית והשמאלית, זו ע"ג זו לסירוגין, אנו חוסכים לתחוב רק פעם אחת את קצה הרצועה לפנים, במקום שתי פעמים.

ביאור הדבר הוא, שהרי אנו נוהגים לתחוב את קצה הרצועה בסוף הכריכה בדוחק אל תוך הרצועות פנימה, בכדי שהרצועה תיתפס. ישנם אנשים, שלא אכפת להם, והם מכניסים את התפילין לכיסם בלי תחיבת הרצועה. ברם נראה לי, שזה לא ראוי, הדבר נראה כמרושל, ולא יאה לכבודם של התפילין. אם הרצועות אינן תפוסות בחוזק, הן נופלות ונפרדות, וזה לא דרך כבוד.

זהו מה שאנו אומרים, שיכרוך גם בתפילין של ראש את הימין ואת השמאל לסירוגין זו ע"ג זו, ובכך חסכנו שלא צריך לתחוב את הרצועה פעמיים לפנים. אין צורך לתחוב את הימני

בתפילין של ראש. אבל המטה משה אומר במפורש, שהמעשה היה גם עם תפילין של יד. בודאי שהוא לא המציא זאת מעצמו, אולי היה לו מקור באיזה מדרש.

א"כ ברור, כי מה שעושים צורת כנפי יונה גם בשל יד, וכמו שכתב בספר אות חיים ושלום, זהו דבר פשוט, ויש לכך הרבה מקורות.

בהערה 31 הוסיף הפסקי תשובות חידוש, לגבי כריכת הרצועות מזה ומזה, והיינו כדמות כנפי יונה דאיתא במג"א ובמשנ"ב. ואא"ז זצ"ל הניח כפלי רצועת ההידוק (שעל הראש) בלתי מקופלים תחת הקופסא ודמי ממש לכנפיים. דהיינו, סבו היה כורך רק את הרצועות של ראש מכאן ומכאן, ואת רצועות ההידוק שעל הראש לא היה כורך בכלל, כך נשארו לו הרצועות הללו מזה ומזה, והיו נראים ממש כמו כנפיים פתוחות...

לכאורה, הדבר נשמע נחמד. מסתמא ישנם שיאמרו כעת, הנה ב"ה זכינו עתה להבין 'היטב', מה הם אותם 'כנפי יונה'.

אולם יש לי שתי ראיות, שהדבר אינו נכון. לבד ממה שצורת כריכה כזו, אינה מקובלת בעם ישראל כלל וכלל. הוא מצא רק אדם אחד שנהג כך, ולא ידוע לנו מהיכן הגיע לו הרעיון הזה.

אבל בס"ד נענה לגופו של עניין. ישנן לענ"ד שתי ראיות שזה לא נכון.

האחת, מדברי רש"י בסוגיא, כנפיה מגינות עליה: מן הצנה. ומכל עוף ואדם הבא עליה, היא נלחמת ומכה בראש גפיה, מה שאין כן בשאר עופות. הטעם הראשון שהביא רש"י הוא, שהכנפיים מגינות מן הצנה. רק אח"כ הוא כתב, שהיא נלחמת בהם. ואם כפירוש, שהרצועות נפתחות לכאן ולכאן, הרי זה פריסת כנפיים בעת מעופה, ולא בזמן צנה, שאז היא מחברת אותן לגופה בכדי להתחמם.

ההוכחה השניה היא, מדברי הריטב"א ומהרי"ו. הם אומרים, כי יש דעה המצריכה לכרוך את הרצועות ככנפי יונה, גם בתפילין של יד. ולפי פירוש זקינו הנ"ל, לא שייך לכרוך בצורה כזו שהכנפיים בולטות, כי אם בתפילין של ראש, כיון ששם יש את הרצועות המקיפות את הראש. אבל בתפילין של יד, הדבר אינו שייך.

במלים אחרות, אם 'כנפי יונה' הוא כפירוש, הדבר קשה, איך הם מביאים בסתמא שישנם האומרים שגם בתפילין של יד יכרכו ככנפי יונה? אלא לאו שמע מינה שהם הבינו, שהכנפי יונה מדובר באופן שהן צמודות לגופה, ולא כשהן פרוסות.

שאלה מהקהל: אולי לפי הפירוש השני ברש"י אפשר להבין כמו זקינו הנז', שהכנפיים פרושות.

תשובת מרן שליט"א: זה ודאי נכון, שאפשר לומר כך לפי הפירוש השני, אבל אי אפשר "למחוק" את הפירוש הראשון. בהכרח שרש"י הבין, שהכנפיים צמודות לגופה. הוא יכול לתרץ תירוצים ולהסביר את עצמו, אבל אני מוכיח מרש"י בעצמו, מה שהוא הבין בכוונת כנפי יונה. רש"י הביא ב' פירושים, או שמגינות מהצנה, או שהיא נלחמת. ומבואר מזה, שרש"י הבין שהכנפיים צמודות, כי אחרת הן לא מגינות מן הצנה.

שערי יצחק – השיעור השבועי

גם הרמ"מ מרימנוב זיע"א, וגם החוזה מלובלין, שניהם היו תלמידי בעל נועם אלימלך. גדולים וצדיקים נשגבים. אבל בשביל שיתקבלו הדברים אצל כל ישראל בלא עוררין, צריכים שאומרים יהיה רב המקובל בכל תפוצות ישראל. עמדנו על כך בשיעור הקודם, ואמרנו כי דברים נסתרים כמו אלו, אשר אינם מובנים מסברא, אינם מתקבלים בכלל ישראל, אלא אם כן בעלי השמועה היו ממש מגדולי האומה. כתפיים רחבות מאד, כבשוננו של עולם. מי עמד בסוד ה'.

לאמתו של דבר, ולגופו של עניין, ישנה שאלה כללית על מה שאומר האדמו"ר מרימנוב, האם מותר לנהוג ולהחמיר בכך? כיון שכיום נהוג, שלא עושים סדר כפתורים כזה – מימין לשמאל – אלא בבגדי הנשים. אם כן, נכנסים בכך לבעיית של "לא ילבש". הרי האדמו"ר מרימנוב אומר, שבאים החיצונים ח"ו ומגבירים את השמאל על הימין רח"ל. אבל לעומת זאת, לא פשוט שמותר לנהוג כך, כיון שכיום לא מקובל לתפור את הכפתורים מצד ימין על השמאל אלא בבגדי הנשים. אפילו אם נסכים לנהוג כך, הדבר אינו אפשרי. לכן יתכן, כי שני הנושאים הללו (כפתורים ותפילין), שונים זה מזה.

עכ"פ אנו אומרים, כי המקובל בכל עם ישראל מדורי דורות, להניח את קשר התפילין מתחת המעברתא. ואדרבה, זאת החומרא, כיון שהמעברתא קדושה יותר. ומי שירצה להחמיר, אינו אלא מיקל.

מוסיף הפסקי תשובות ואומר, בארחות רבנו ח"א עמ' כ"ח, שהחזו"א זצ"ל לא הקפיד על כך, וכן מצאנו במקור חיים (לחוות יאיר), "והוא ידוע ומפורסם שמניחים קשר תפילין של ראש תחת התיתורא" וכו'. ובס' תפלה למשה פכ"ד הערה ט"ז שכ"ה בס' מעם לועז (דברים עמ' תקס"ג).

הערה מהקהל: לפי מה שידוע לי, גם כשהיא נלחמת היא לא עושה זאת אלא בכנף אחד, ואילו הכנף השני נשאר צמוד אליה.

שאלה מהקהל: אולי הרב הנז' בא להרוויח את שני העניינים, גם שהכנפיים צמודות, וכך מגינות מפני הצנה, וגם כשהם בחוץ, שהיא נלחמת בהם.

תשובת מרן שליט"א: אבל כבר שמעת מה שהעירו מקודם, שהיונה בלאו הכי אינה נלחמת אלא בכנף אחד.

*

בהמשך, הפסקי תשובות עובר לדבר על הנושא עליו הארכנו בשיעור הקודם. וז"ל, והקשר של ראש, לא יניח תחת הנרתיק אלא מעליו (מעל המעברתא), כי קדושתו גדולה. ערוה"ש סעי' ח'. ובס' זכרון טוב ועוד ספרים בשם החוזה מלובלין זי"ע, שהוא סגולה לאריכות ימים.

אכן מובא ובכמה ספרים, כי כך אמרו זקני החסידים, בשם החוזה מלובלין. לעומת זאת כבר הערנו, כי בספרי החוזה מלובלין לא מצאתי זאת. החוזה כתב כמה ספרים, דברי אמת, זאת זכרון, ועוד. חיפשתי, ואין שם אפילו זכר לדבר. לא זכיתי להבין, מה הקשר בין זה לבין אריכות ימים. מובן א"כ, כי החוזה מלובלין לא כתב זאת בהדיא, ואין זאת אלא שמועה גרידא. הדברים אינם ברורים, האם שמעו נכון או שלא, ומה הוא אמר בדיוק.

הוספנו ואמרנו עוד, כי גם אם השמועה נכונה בהחלט, או אפילו אם היא תיכתב במפורש בספרו, אין זה מחייב כ"כ. הבאנו לדוגמא את חברו ועמיתו, הרמ"מ מרימנוב זיע"א, אשר פירסם וכתב על עניין רכיסת הכפתורים, שצריך להקפיד מאד שיהיה הימין על השמאל. ואנו רואים, שברוב תפוצות ישראל, אין מקפידים על כך כלל.

בעל פסקי תשובות אומר, כי החזו"א לא הקפיד בזה. גם בזה הוא לא דייק כ"כ. מדברי הפסקי תשובות משמע, שהחזו"א לא "החמיר" בזה, דהיינו שהוא החזיק שאין בכך חומרא. אבל כשמסתכלים בגוף הספר ארחות רבינו, לא כתוב שם כך. אפשר להבין ממה שכתוב שם, שהחזו"א נהג כך בדוקא.

וכך כתבו שם בדף כ"ט, בבואם לתאר כיצד נהג החזו"א בכריכת רצועות התפילין, אמר לי אחד מבאי ביתו של מרן החזו"א זצוק"ל, שמרן החזו"א כך את הרצועות על הנרתיק שכיסה את כל הבית באופן כזה. בתפילין של יד כרך כריכה אחת וכו'. ובתפילין של ראש הניח את הקשר מלמטה וכו'.

הם לא אמרו, שהחזו"א לא הקפיד בזה. אולי החזו"א נהג כך בדוקא, וכפי שאנו אומרים שכך צריך להיות לכתחילה. לא כתוב כאן, שהחזו"א לא הקפיד בדבר.

מסיים הפסקי תשובות ואומר, ואמנם בזמננו שיש לכולם קופסא המכסה גם את התיתורא מלמטה חמיר טפי להניח הקשר תחתיו, עיין שם. אבל אנו הסברנו, כי בעצם זה לא משנה. ולמרות שעושים זאת עם הקופסא, עדיין צריך לנהוג כך, ולאחוז במסורת של כל הדורות, כיון שגם היום שייך שייפלו התפילין חלילה ויצאו מכיסם.

נחזור בחזרה, לעניין הביצה. כפי שאמרנו מקודם, השכינה רומזת אליה, וברצוני להוסיף משהו בקצרה. הרי בביצה, ישנו חלבון מבחוץ, וחלמון מבפנים. אבל בביצה טמאה, יתכן שיהיה החלמון בחוץ. אם רואים חלמון בחוץ, בודאי שהביצה היא ממין טמא. יכולה להיות ביצה טמאה, שתהיה עם חלמון בפנים. אבל ישנו כלל לגבי ביצה, שאם החלמון נמצא בחוץ, אזי היא בודאי ממין טמא. הסימן הנוסף לביצה כשרה הוא, שראשה אחד חד, והשני כד.

יש בכך רמזים ועניינים השייכים לשכינה הק', אך כיון שמבחינת הזמן אנו דחוקים, כדאי להשאיר זאת לפעם אחרת. אינני רוצה, לקצר במקום שאמרו להאריך. לכן נסכם בס"ד את הנושא הקודם, בכדי שנצא מן השיעור עם דבר ברור.

תשובה לשואל מדוע שמים את הקיפולים של תפילין של ראש מעל המעברתא ולא מתחת היכן שהקשר מונח.

נעמיד בס"ד את פרטי הדינים בכריכת רצועות התפילין, על שמונה נקודות. זה מה שיצא לנו מן הסוגיא הזו. רואים מכך, כי אפילו לגבי כריכת התפילין ככנפי יונה, הגם שזה רק בגדר 'מנהג ישראל', כמה עמוקה היא ורומזת לדברים נשגבים. רואים במסורת עם ישראל, כי הכל מדויק ומכוון בתכלית.

אולם לפני שנסכם, נשלים שתי שאלות.

ישנה שאלה ששאלו בעיקבות השיעור הקודם, וחייבים אנו להתייחס אליה כעת, כיון שעלינו לגמור להקיף את הנושא.

ברוך ה', מובן שגוף התפילין והמעברתא, קדושים יותר מהקשר. אבל עדיין צריכים להבין, מדוע מקפלים את הרצועות המקיפים את הראש מעל המעברתא. למרות שנסכים לומר, שהרצועות שומרים על ריבוע התפילין, ובגלל זאת צריכים לכרוך דוקא מסביב לבית, אבל שאלתנו לגבי הרצועות המקיפות את הראש, שנוהגים לכרכם מעל המעברתא, הרי המעברתא קדושה יותר מהם? אם כן עדיף לקפלם לצד מטה?

על כך יש לנו בס"ד שתי תשובות. האחת, כיון שהאנשים הם מזיעים, מי פחות ומי יותר, והרבה פעמים נתפסת לחות הזיעה על הרצועות. דהיינו, אם יכרכו את הרצועות באופן שהחלק המסובב את הראש יהיה מקופל

שערי יצחק – השיעור השבועי

טעם שני שאפשר לומר, זהו גם חידוש מאד יפה, בזכות ידידנו הרב יואב חלא הי"ו, אשר אמר את הרעיון, כי על ידי ששמים את הרצועות כלפי מעלה מעל המעברתא, מרוויחים את גובה הרצועות, כי על ידם נוצר כמין כרית, ואז ממילא כל הרצועות יהיו גבוהות יותר.

הרי כל מה שכורכים מסביב לבית, הוא בגלל שאנו רוצים לשמור על ריבוע התפילין, וכאשר מעלים את הרצועות המקיפות את הראש כלפי מעלה, עולה ונוסף הנפח הסובב את הריבוע. אם היו נוהגים להוריד למטה את הרצועות המקיפות את הראש, הכריכות המקיפות את התפילין יהיו יותר נמוכות. משא"כ על ידי שמעלים את הרצועות כלפי מעלה, שמירת היקף הריבוע גדולה יותר. לכן ישנו עניין בדוקא, להעלות אותם כלפי מעלה.

שאלה מהקהל: אבל היום יש פלסטיק שמקיף את כל התפילין, והוא ששומר עליו?

תשובת מרן שליט"א: כבר דיברנו, שהפלסטיק הזה לא מעלה ולא מוריד, ואינו משנה ממנהג ישראל.

*

שאל מישוהו בסוף השיעור הקודם, מדוע צריכים את הפלסטיק בחלק התחתון? בשלמא ריבוע הקופסא, נועד לשמור על הקציצה, אבל בשביל מה נוסף את החלק התחתון?

ענינו לו אז בקצרה, ועתה אביא בפניכם את מקור הדברים, מתוך הספר פסקי תשובות וסימן ל"ב דף ש"ט הערה 413. גם התיתורא התחתונה בכלל כל דיני התיתורא והתפילין לענין ריבוע וכו'. עיין בארוכה שו"ת צי"א חיי"ג סי' ו' עפ"י הפוסקים ומשנ"ב וביה"ל הכא.

והוסיף בהערה 414, **אם כי מעברתא אין דינה כתפילין לענין ריבוע ושחור וכו'.** אפילו לגבי הבתים עצמם, מרן פוסק שאינו לעיכובא, אלא למצוה.

על עצמו מתחת הבית, הלחות ביחד עם הקיפול עלולה לשבור את הרצועה. יהיה סדק. אם תיתפס בו הלחות, היא עלולה לקלקל את הרצועה. משא"כ כאשר מעלים את הרצועות כלפי מעלה.

ישנו חידוש דומה לזה, שכותב מהרי"ץ בספר מעיל קטון ודף קל"ח קל"ט. ומובא גם בפסקי מהרי"ץ דף מ"ו, לגבי מה שאמרו על מי שנתהפכו תפילין, שהוא מחוייב לשבת בתענית. מהרי"ץ שם [באות כ"ה] דן, ויש לשאול אם זה הדין מיירי בשעת מצותן דוקא, או אם הוא הדין כשמקפלן ומניחן על המעברתא, שיש להקפיד שלא יתהפכו כל מה שמקיף הראש והזרוע, או אין קפידא.

חוקר מהרי"ץ זיע"א, האם רק בזמן שהתפילין על ראשו צריך להיזהר שלא יתהפכו הרצועות, או שגם בזמן הקיפול צריך להקפיד בזה?

מכריע מהרי"ץ ואומר, נראה פשוט דדוקא בשעת מצותן, ולא מיירי כלל בשעה שמקפלן, עיין בפוסקים שכן נראה.

ומכל מקום צריך להיזהר שלא יהיו מקצתן מהופכין ומקצתן מקופלים כדרכן, ולא מטעם זה, אלא מטעם אחר, דכשבא ללבשן פעם אחרת, בקל יתהפכו בשעת הלבישה, כיון שכבר הם רגילות להתהפך כשהם על המעברתא, על כן צריך להיזהר בזה. כן שמעתי ממורי בעל שתילי זיתים נר"ו.

כלומר, אם בקיפול הם יהיו רגילות להתהפך, אזי גם בעודו על הראש הם יתהפכו, כיון שהם כבר קיבלו תכונה להתהפך.

ה"ה לגבי נושא דידן, זהו משהו הדומה לכך, כי אם רצועות התפילין יהיו לחות מעט מחמת הזיעה, ויהפכו אותם לצד השני, הן עלולות לקבל שבר.

ומעיקר הדין, כל שהמעברתא מחברת בין הקציעה לתיתורא, אפילו במקצת, והרצועה עוברת בה שפיר דמי ואפילו סדוקה חסירה ונתקלקל בה הזויות או באמצעה חורים וסדקים (וכדלהלן אות ס"ח). כל מה שאמרו שצריך ריבוע, הוא רק לגבי הקציעה. לכן לכאורה צודק השואל, בשביל מה עשו שמירה יתירה כ"כ על המעברתא?

אלא שמוסיף הפסקי תשובות ואומר, כי אף שמעיקר הדין אין צריך לזה, מחמת יופי והידור המצוה נוהגים במעברתא חלקה ונאה ושחורה ושלימה נגד התיתורא והבית. כיון שזהו שלמות המצוה, תיקן הרב תפילינסקי את קופסאות התפילין עם מכסים כלפי מטה, ואשריהם ישראל שמהדרין במצוות.

סיכום שמונה נקודות למסקנא בעניין כריכת רצועות התפילין.
עתה נסכם בס"ד שמונה דברים, במנהג כריכת רצועות התפילין.

א. הקשר של דל"ת בתפילין של ראש, צריך להיות מונח למטה, מתחת המעברתא, וכפי שאנחנו נוהגים.
ב. הקיפולים צריכים להיות מלמעלה, ולא מתחת.

ג. כריכה ככנפי יונה, הכוונה שהרצועות פתוחות מצד אחד, ומחובר מצד שני. וכמו הכנפיים, שמחוברות למטה, ומופרדות מלמעלה. כך לגבי תפילין של ראש.

ד. לגבי תפילין של יד, עדיף לעשות הכריכות כמין ביצה, ובלאו הכי כך מקובל, רק שהגדרנו זאת בשמו האמתי. ומה שאמרו הריטב"א ומהרי"ו, לכרוך כמין יו"ד, דהיינו שיהיו משני צדי התפילין, מימין לשמאל, וגם מקדימה לכיוון אחורה, זאת לא ראינו ולא שמענו. לכן כורכים כמין ביצה. זאת פשרה שלנו.

ה. אין לפתוח את הרצועות המקיפות את הראש, שייראו כמתנפנפות באוויר. זהו העניין שהביא הפסקי תשובות משם זקינו, ואין לנהוג

כך. הבאנו ראיות, שאין זו צורת הכנפי יונה שכיוונו הגמ' והפוסקים.

ו. כשמקפלים את רצועות התפילין של ראש, יש לקפל תחילה את צד הימין שלו מזה ומזה, ומעליו להמשיך לכרוך את צד השמאל. בכך אנו מרוויחים, שקצה הרצועה הימני יהיה תחוב מאליו, מתחת הרצועה השמאלית שמעליו. עלול להיות, שאדם יתרשל מלתחוב גם את צד הימין וגם את צד השמאל, לכן עדיף שיעשה כך, ויישאר לו תחיבה אחת של צד שמאל לבסוף.

ז. כשכורכים את הרצועות המקיפים את הראש, צריך להקפיד להניח את הימין מעל השמאל, לא כפי שיש עושים הפוך, מתוך חוסר שימת לב. הרי תמיד מקפידים, לתת את החשיבות לימין, בכדי להגביר את החסד מעל הדין.

ח. ראוי שלא להשאיר את הרצועות מרושלות, מבלי לתחוב את קצה הרצועה פנימה קצת בהידוק, וזה כבוד התפילין.

אלו הם שמונת ההלכות הנוגעות לכריכת רצועות התפילין, והם סיכום הדברים כפי שאמרנו. תקוותי היא, שהדברים ברורים דיים. ואם ישנו משהו שאינו 'חלק', תבררו אותו בעת.

ברוך ה' שסיימנו כמעט את הנושא הזה. השתדלתי שהדברים יהיו מחוורים כשמלה. ישבתי עליהם הרבה זמן. מה שאני עמל שעות רבות, אתם שומעים בתוך שעה אחת. יגיעה גדולה, עיון רב, חיפוש בספרים רבים. דעו לכם, שהחידושים הללו לא "יצאו לי מהשרוול". אבל בעצם, זה בזכות הציבור. זכות הרבים וכל הדברים מתקבצים יחד, והשתדלנו להעמיד את הדברים בצורה הברורה ביותר.

שאלה מהקהל [מסוף השיעור]: על התפילין, הרב שאל איך אלישע הניח אותם אחר, מאחר שזה נס אולי הם לא כשרים. אך מי אמר שהוא שם אותם אחרי? לפחות הוא ניצל.

שערי יצחק – השיעור השבועי

תשובות את מנהגינו. בחלק ראשון, בחלק שני, בחלק חמישי ובחלק ששי. והנני מונה מקצתם. עמוד ע"ז הערה 60, עמוד פ"ו הערה 138, עמוד קנ"א הערה 213, וכן הלאה. חלק ב', עמ' תתע"ה הערה 159 וכו'. וכן בחלק ג', ובחלק ו'.

אבל האמת, שאינני צריך לקרוא לפניכם את הרשימה, כיון שאפשר להקיש בתכנת 'אוצר החכמה' ולמצוא בקלות את כל המקורות הללו. צריכים ללחוץ את המלה 'תימן', או 'תימנים', ומוצאים בתוך רגע את כל המקומות הללו. אמנם המחשב אינו מביא את הכל, משום מה ישנם דברים שהוא לא תופס, או שכתוב בצורה אחרת, (כגון שיהיה מי שיחפש "תימן", ובתכנה כתוב "תימנים"). לכן אני אומר בקיצור, כי לכל הפחות בשלושים מקומות, הוא הביא את המנהגים שלנו. ממילא הביקורת שלנו עליו ירדה, כי הוא אכן עמד בדיבורו.

אבל זה לא מספיק, ואין הקומץ משביע... עדיין יש מה להוסיף. דברים חשובים רבים ויסודיים לא מובאים. המחבר עצמו מודה בכך שחסר הרבה, והוא מסכים להכניסם.

לכן רצוי שיקום מישהו לטפל בנושא זה, להכניס בתוך ספר פסקי תשובות את מנהגי תימן.

דברי מרן שליט"א בשבח הלימוד והמבחן על אגדתא דפסחא עם פירוש עץ חיים למהרי"ץ זיע"א, ופנייה לאירגון המבחן לקראת חג הפסח הבעל"ט.

מלבד זה, יש לי עוד בקשה מיוחדת מאד. בעשרות השנים שעברו עשינו מבחנים לבני הישיבות הקדושות וכו' על פירוש מהרי"ץ זיע"א על אגדתא דפסחא. פירוש של מהרי"ץ, אינו דוקא בספר אגדתא דפסחא שבהוצאת מכון פעולת צדיק, אלא הוא נמצא בגוף התכלאל עץ חיים, ואפשר גם ללמוד משם. אמנם בספר שלנו זה הכי מסודר וברור, מרווח ומוגה יותר וכו'.

תשובת מרן שליט"א: כך מסתבר. נכון, אין הוכחה לכך, אולי הוא הניח מאז והלאה תפילין אחרות, ואת אלו שמר בצד או בגניזה. אבל מסתבר לומר כן, דהיינו שהמשיך להניח אותם עצמם. שאם לא כן, מסתמא הגמ' היתה אומרת זאת בפירוש.

השלמה בעניין הספר פסקי תשובות ומנהגי ק"ק תימן יע"א.

כיון שדיברנו קודם על הספר פסקי תשובות, נזכיר מה שאמרנו בשיעורים שעברו [מוצש"ק במדבר ה'תשע"ד ועוד], שישנם דברים אשר הוא אינו מדייק די הצורך. הלצנו עליו ואמרנו, שספרי המלקטים לא יימלטו משגיאות.

אבל ישנו דבר, הצריך תיקון.

בזמנו ציטטנו את מכתבו של הרב ליאור מעלם יצ"ו, אשר התבטא עליו במכתבו בלשון חזקה ונוקבת, לא זכר שר, לא מצאתי אפילו ברמז זכר למנהגינו. הרב ליאור התלונן עליו, שהוא הבטיח שיעלה בספרו ממנהגי תימן ולא קיים. היה משמע מדברינו בשיעור זה, שאכן אין זכר בספר פסקי תשובות ממנהגי תימן. אבל בזכות ידידנו הרב אליהו סוויד הי"ו, אשר לא ידעתי שהוא ממשותפי השיעור הקבועים, ויישר חילו, אשר נתן לבו לבדוק את הנושא, התגלה לנו חידוש שלא ידענוהו. והוא, כי בספר פסקי תשובות, בהחלט מוזכרים מנהגי תימן.

הערה מהקהל: מצאתי שהוא מזכיר בספרו את החיבור בארות יצחק.

הערה מהקהל: זכורני שגם לגבי עיטוף הטלית, הוא מביא את מה שכתב הרה"ג משה שליט"א בספר עטיפת ציצית כהלכתה.

תשובת מרן שליט"א: הכל טוב ויפה, אבל הרב אליהו סוויד עשה עבודה יסודית.

הרב אליהו סוויד הי"ו עשה רשימה המונה עשרים מקומות, אשר בהם הביא הפסקי

לצערי בשנים האחרונות, כל הנושא הזה של המבחנים, אינו מוצלח, וצריכים לטפל בכך.

לאנשים הנמצאים בתוך המערכת שלנו, ישנו עומס רב, וקשה להם לקחת על עצמם גם את העול הזה. לכן אני פונה ומבקש מהציבור, שיקום מישוהו לארגן את הנושא הזה, באופן מיוחד ומושלם. שיגיע לבחורי הישיבות, ויטול על עצמו את המלאכה, מהחל ועד כלה.

אני רואה בזה חשיבות גדולה מאד, מכל הבחינות. בודאי מחמת שאנו עוסקים כעת בימי בין הזמנים, חודש ניסן, האנשים פנויים יותר אז, והמבחנים הללו יכולים להמריץ אותם ללימוד קבוע. יש גם רפיון קצת בישיבות אחרי פורים. כמו כן, בגלל שאנו עוסקים בהלכות ליל הסדר, יכולים להגיע ללילה הקדוש הזה עם כל הפירושים וההלכות, ובפרט עם כל המסורת והמנהגים. דבר בעתו מה-טוב.

מי שלומד את פירוש מהרי"ץ על הגדה של פסח, מקבל הבנה שונה ומאירה, ובליל הסדר הוא כבר נהיה אדם אחר. כל מי שלומד את מהרי"ץ, ורואה כיצד כל המנהגים וההלכות מבוססים על גדולי הפוסקים, ויודע גם את ההלכה למעשה כיצד לנהוג בליל הסדר, הרי הוא ניגש לליל הסדר באופן נעלה ומרומם יותר. מקבלים מושגים יסודיים בשיטת מהרי"ץ והכרעותיו הלכה למעשה, שהם נפק"מ לשאר כל העניינים. הדבר חשוב מאד. אנשים רבים עושים את הלילה הזה, כמצות אנשים מלומדה, ואינם נכנסים לפרטי הדינים. אם השתנה וזו אצלם משהו, כבר לא יודעים מה לעשות. לעתים גם ח"ו עלולים לנהוג שלא כדת ושלא כדין.

ליל הסדר בפרט, מסוגל להשפעה טובה לכל ימות השנה.

רבים יכולים להעיד, עד כמה הם קיבלו השגות מפירוש מהרי"ץ להגדה, כאשר למדו אותו בעבר בבחורות. הם קיבלו מכך ממש קנין

בנפשם. זוכרים זאת למשך עשרות שנים לאחר מכן.

לכן אני אומר, כי הדבר חשוב מאד, זו זכות גדולה ועצומה, לתורה, להתמדה, ליראת שמים, וכן להעמדת המסורת.

סוף דבר, אני מחפש מישוהו שיסכים ליטול את העניין הזה על עצמו, וזה לא קשה, כי מבחינת סכומי המלגות והפרסים, ישנו תורם ב"ה שהתחייב על ארבעת אלפים ש" בלי נדר. גם המבחנים, מוכנים ומסודרים. הקרקע היא די בשלה. נשאר רק מישוהו שיקח זאת על עצמו, וידאג לפרסם את העניין, להרים טלפונים ולפרסם זאת כראוי. מי שיוכל להיכנס לנושא הזה, שכרו כפול מן השמים.

המבחן מתוכנן מסתמא לחוה"מ פסח, כי כדאי לבוא מוכנים כיאות כבר לליל הסדר, אבל ההתארגנות צריכה להיות כבר מעתה. ואם לא עכשיו, אימתי.

ונזכה בקרוב לאכול מן הזבחים ומן הפסחים, בירושלם עיקו"ת.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעייני בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון. ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבידך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

נא לתאם זאת לפני השיעור.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אכ"ר.